

Slovenščina v novih časih

Tomaž Gerden

Verjetno si marsikdo, ki mu je slovenščina materni jezik, vsaj kdaj pa kdaj postavi kakšno vprašanje o tem jeziku. Toliko bolj smo v tej smeri radovedni tisti, ki ga uporabljamo kot vsakdanje orodje v svojih poklicih. Največkrat je tak premislek zgolj o normativni ravni jezika, kako se kaj pravilno slovnično napiše ali izgovori, ampak za to imamo tako in tako lektorice in lektorje. Ali skrb za slovenščino res prepuščamo le regulativi strokovnjakov z inštitutov in fakultetnih oddelkov ter državnih organov? Čeprav zveni kot fraza, res živimo v zapletenih in hitro spreminjajočih se časih, ki ustvarjajo številne nove govorne položaje, v katerih je slovenščina na preizkušnji in včasih tudi v zadregi.

Izumrtje slovenščine?

Najbolj pesimistični ali pretirano svetovljanski bi rekli, da je slovenščina na poti k svojemu naravnemu koncu, da tako majhna skupina govorcev, pa čeprav ima svojo (nacionalno) državo, dolgoročno ne more preživeti v čedalje hitrejših in korenitih procesih globalizacije. Po drugi strani bi lahko kdo trdil, da so pomisleki o obstoju in življenju slovenščine patetični in odvečni. Slovenski jezik je in bo, je pač nekaj, kar obstaja, nekaj samoumevnega, kar smo podedovali od svojih prednikov in kar bomo predali svojim zanamcem.

Črnoglede bodo morda prepričali nekateri podatki. Na svetu je zdaj nekaj več kot sedem tisoč živih jezikov, *Ethnologue* (www.ethnologue.com) jih našteva 7105. Slovenščina je materinščina približno dvema milijonoma ljudem. Okoli devet desetih slovenskih govorcev živi v Sloveniji, preostali kot manjšine in diaspora. Do leta 2100 naj bi, tu se različni strokovnjaki ne strinjajo med seboj, izumrlo 50–90 % zdaj živih jezikov. Slovenščine zelo verjetno ne bo med njimi, saj je po številu govorcev v prvi petini največjih živih jezikov, torej niti ni zelo majhna. Če pogledamo samo slovenščini sorodne slovanske jezike, je od nje veliko bolj ogrožena lužiška srbščina, enako kašubščina, čeprav je materinščina zdajšnjega predsednika poljske vlade. Slovinščina pa je tako rekoč že izumrla pred pol stoletja. Prestraši nas lahko usoda etruščanščine, ki je izumrla le 250 let po izgubi prevladujoče vloge kot jezika politično neodvisne

zveze kulturno cvetočih in bogatih mest. Njeni grobarji so bili Rimljani, vendar je tudi njihova materinščina – latinščina – že dolgo mrtev jezik oziroma živi v spremenjeni obliki romanskih jezikov in kot jezik znanstvenega izrazoslovja. Torej lahko izumrejo tudi svetovni jeziki, pa četudi v nekem povsem drugem zgodovinskem obdobju.

Slovenščina seveda nikoli ne bo svetovni ali vsaj regionalno pomemben jezik. Vedno bo lokalni jezik, ki ga bodo govorili etnični Slovenci in Slovenke v Sloveniji in po svetu, priseljenci v Sloveniji, ljudje v mešanih zakonih, tuji slavisti in prevajalci ter morda kak navdušenec nad »eksotičnimi« jeziki. Ta domnevna eksotičnost slovenščine se kaže predvsem v znameniti dvojini. To je arhaičen ostanek in rezultat tega, da je slovenščina ukleščena med germanski, romanski in neindoevropski, ugrofinski madžarski jezik, na jugu pa med prav tako arhaična hrvaška dialekta kajkavščino in čakavščino, ki sta nekoč že razvila svojo knjižno normo. Tako je bil njen razvoj odmaknjen od razvoja drugih slovanskih jezikov in je zato ohranila marsikatero posebnost. To je torej svojevrstna prednost slovenščine. Razprava o domnevnem izumrtju slovenščine sicer ne more biti povsem znanstvena, saj lahko temelji le na predvidevanjih in projekcijah njenega položaja zdaj. Zaščiten je tudi zato, ker je uradni jezik v Sloveniji, ker so njeni govorci oblikovali svojo državo. Slovenščina je tudi eden od uradnih jezikov Evropske unije, torej še tam uživa določeno zaščito, čeprav ne more biti službeni jezik, kot sta predvsem angleščina in francoščina. Jezik, katerega govorci imajo svojo državo, je bolj zaščiten, tudi slovenščina je v tem pogledu na boljšem, kot je bila v nekdanji Jugoslaviji. Spomnimo se razprav o skupnih jedrih v šolstvu, o srbohrvaščini kot prevladujočem jeziku skupne države, ki je še bolj ogrožal hrvaščino kot šibkejši člen tega umetno zvarjenega jezika, kot pa slovenščino.

Vloga države pri razvoju slovenščine

Nacionalna država pa sama po sebi, četudi strogo regulira uradni jezik, ne more povsem jamčiti za njegov razvoj. Jezik je nekaj živega, odvisen je od svojih govorcev in različnih položajev, v katerih ga ti uporabljajo. Slovenski državni organi se v zadnjem času kar dosti ukvarjajo s položajem in razvojem slovenščine. Dobili smo na primer prvi državni jezikovno-po-

litični program (2007–2011), julija lani je državni zbor sprejel resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko od leta 2014 do 2018. Ministrstvo za kulturo ima službo za slovenski jezik. Pri tem se seveda postavi vprašanje o regulaciji jezika. Država bi na tem področju morala predvsem ustvarjati pogoje za optimalen razvoj slovenščine in ne posegati vanj z dekreti oziroma z nekakšno jezikovno policijo. Represivni ukrepi na tem področju so težko izvedljivi, čeprav žal v praksi vsak dan lahko vidimo primere popačene slovenščine v komercialnih medijih, v trgovinah, skratka v javnem življenju. To ljudi najbolj moti, kar se opaža tudi v številnih pismih bralcev, ki se pritožujejo nad nizko ravni slovenščine v javnosti in celo pozivajo k odločnim ukrepom na tem področju.

Nekaj drugega pa je vloga države v šolstvu in kulturi, kjer bi

letalo, računalnik, tako bi lahko tudi danes vso to novo elektronsko šaro. Pri tem bo treba uporabiti nekaj purizma, sicer se nam bo zgodilo, da bomo o tehničnih izrazih kar nenadoma začeli govoriti v angleščini.

Tu pridemo tudi do zelo hudega problema odnosa med slovenščino in angleščino v šolstvu, še posebej visokem. Predvsem naravoslovne in tehnične in ekonomske visoke šole zagovarjajo čim pogostejšo rabo angleščine. Res velja staro reklo, da več ve-
ljaš, čim več jezikov znaš. To je usoda ljudi z maternim jezikom, ki ga govori razmeroma malo ljudi. Angleščina je v desetletjih po drugi svetovni vojni postala *lingua franca* na vseh področjih. Vsak intelektualec skoraj mora znati vsaj angleško in seveda še kak svetovni jezik, drugače seveda ne more slediti strokovni literaturi in tako stagnira na svojem poklicnem področju. Tako

Na splošno ugotavljajo, da so Slovenke in Slovenci slabo funkcionalno pisмени. Krivda za to je morda v prepočasnem odzivanju šolstva in družbe nasploh na digitalizacijo. Ta ustvarja virtualne svetove, v katerih se slovenščina postavlja ob bok skoraj nepremagljivi vlogi angleščine.

morala s svojimi instrumenti od znanstvenih do finančnih blagodejno vplivati na razvoj slovenščine. Vtis je, da so tukaj nekatere institucije malo zaspale in ne dohajajo več hitrega napredka digitalnih tehnologij in njihovega vpliva predvsem na mlajšo generacijo. Dobro počutje slovenščine še najbolj ogroža ugotovljena podpovprečna bralna pismenost najstnikov. Ti bodo nekoč podedovali skrb za slovenščino in če bodo ostali tako podpovprečni, bo trpel tudi njihov materni jezik. Tudi na splošno ugotavljajo, da so Slovenke in Slovenci slabo funkcionalno pisмени. Krivda za to je morda v prepočasnem odzivanju šolstva in družbe nasploh na digitalizacijo. Ta ustvarja virtualne svetove, v katerih se slovenščina postavlja ob bok skoraj nepremagljivi vlogi angleščine. Ta sicer že desetletja prevladuje v popularni kulturi in v vse ravni slovenščine, še posebej seveda v pogovorno, vdira tako, kot je nekoč nemščina. »So what!« je ob neki priložnosti vzkliknil celo tedanji predsednik vlade, zdaj predsednik države, in seveda ni mislil na stanje slovenščine. Že če rečemo medmrežje ali svetovni splet, bi verjetno podpovprečno bralno razviti najstnik in še marsikdo z njim krepko razmišljal, kaj je to, če pa bi govorili o internetu, bi bilo vsem vse jasno. Slovenščina je zmeraj imela moč in sposobnost, da je iznašla nove besede za nove tehnološke dosežke. Tako smo poimenovali podmornico (najprej sicer kot podmorski čoln),

vsi, tudi marsikdo s srednješolsko izobrazbo, postajamo dvoali celo večjezični. Če greste na medmrežje, bo velika večina spletnih strani v angleščini in seveda niti pomislili ne boste na to, zakaj niso v slovenščini. To je seveda nemogoče. Že v starih, analognih časih se ni dalo prevesti vse svetovne strokovne literature v slovenščino. Za to preprosto ni dovolj prevajalcev in denarja. Sodobni študenti na prej omenjenih smereh imajo verjetno precej več študijske literature v tujih jezikih – še posebej v angleščini – kot v slovenščini. Zato se slišijo glasovi, da bi bila tudi večina predavanj v angleščini, kar pa je seveda udarec slovenščini. Če bi se to uresničilo, potem bi se ta tendenca širila tudi na srednje šole. Zato bi morala slovenščina povsod ostati učni jezik, tudi na univerzi. Na tistih fakultetah, kjer se pojavi potreba po uporabi tujega jezika, predvsem tehničnih in ekonomskih, pa bi jo morali dopolnjevati z angleščino ali kakim drugim svetovnim jezikom, predvsem s predavanji o strokovni terminologiji tujega jezika, da bi potem študenti popolnoma razumeli tudi tuje predavatelje, ki predavajo povečini v angleščini. Še bolj bi morali spodbujati učenje tujih jezikov, kar slovenščini kot taki ne more in ne sme škodovati.

Kaj pa pouk slovenščine od osnovnih do srednjih šol? Kako bi lahko zvišali funkcionalno pismenost in stopnjo bralne kulture? Tu si lahko sposodimo mnenje voditeljice službe za sloven-

Dobro počutje slovenščine še najbolj ogroža ugotovljena podpovprečna bralna pismenost najstnikov. Ti bodo nekoč podedovali skrb za slovenščino in če bodo ostali tako podpovprečni, bo trpel tudi njihov materni jezik.

ski jezik na ministrstvu za kulturo Simone Bergoč v pogovoru z novinarko časopisa Delo Valentino Plahuta Simčič ob mednarodnem dnevu materinščine 21. 2. 2014:

»Problem slovenščine so najprej, če grem po vrsti, učni načrti. Treba je opraviti raziskavo, ki bo kolikor je mogoče objektivizirano ugotovila, kako lahko obstoječe učne načrte prilagodimo novim izzivom časa. V naslednjem koraku je treba učne načrte prilagoditi, upoštevajoč nove načine prezentacije, branja in procesiranja informacij z bistvenim poudarkom na novih tehnologijah. Nato sledijo prilagojena učna gradiva, izobraževanje učiteljev itd.«

Za take raziskave seveda potrebujemo dovolj strokovno usposobljene kadre in denar ter tudi čas, zato lahko izrazimo določeno stopnjo skepse nad tem sicer premišljenim predlogom. Ob tem bi lahko spomnili tudi na zelo slabe plače učiteljev.

Slovenščina in kulturni prostor

Od pomembnega področja šolstva preidimo h kulturi. Ta je v vsej slovenski zgodovini odigrala izjemno vlogo, v nekaterih obdobjih celo državotvorno. Kaj se zdaj dogaja s slovensko kulturo, katere glavno izrazno sredstvo je prav slovenščina, če seveda izvzamemo vizualno umetnost? Predvsem se ji pozna huda gospodarska kriza. Pred kratkim je šla v stečaj Nova revija, kar pomeni smrt njenih strokovnih revij in drugih publikacij. To je tudi udarec slovenskemu jeziku. Manjšajo se državne subvencije drugim publikacijam in književnim izdajam. Še vedno velja, da je nova izdaja knjige v slovenščini, tudi prevodov, vedno majhen praznik naše materinščine. Ta praznik seveda ni ravno vreden omembe, ko izide kakšna nova kuharska knjiga, še manj, ko na knjižni trg pride prevod knjige o tem, kako uspeti v življenju ali najti srečo. Ampak to se prodaja. Založbe čedalje manj izdajajo dela slovenskih književnikov, še posebej njihovih prvencev. Samozaložbe pa so dragi projekti. Torej se na tem področju krči manevrski prostor uporabe slovenščine. Prav književniki namreč zelo pomembno ali celo odločilno vplivajo na razvoj slovenščine, na duhovno plat materinščine. To zelo slabo vpliva na razvoj slovenščine in bo imelo negativne posledice tudi v prihodnosti. Država ima čedalje manj denarja

za subvencioniranje književnih del (tukaj je seveda še problem selekcije), slovenska jara gospoda, razen redkih izjem, pa ne razume slovenske kulture in književnosti in ju ignorira. Iz njihovih vrst ne moremo pričakovati mecenov za slovensko književnost. V takšnih razmerah se bralna kultura ne bo izboljšala, še posebej najstniška ne. Manj ko je novih knjig, klasičnih ali v digitalni obliki, prevodov ali avtorskih del, bolj se krči prostor slovenskega jezika.

Slovenščina ima tudi težavo zaradi svojega bogastva, torej slovnične zapletenosti. Naša materinščina ni lahek jezik, zato njeni govorci potrebujejo več opor v obliki leksikografskih del, slovnice in jezikovnih priročnikov. Tu pogrešamo dela in spletne strani, ki bi preprosto, a ne poenostavljeno znala pojasniti slovnična in druga pravila pisanja in govorjenja v slovenščini. Še največ težav je verjetno v leksikografiji, kjer slovenščina zaostaja za številnimi drugimi jeziki. Strinjam se z zelo dobrim člankom Igorja Bratoža v časopisu Delo 18. 2. 2014 o tej problematiki. Dela za pripravo novega SSKJ potekajo predolgo, čeprav so razumljivi očitki o razvrednotenju dela njegovih pripravljalcev in pomanjkanje denarja. Letos se nam obeta vsaj prenovljena izdaja v redakciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki ga bo izdala Cankarjeva založba. Kdaj bo izdan nov SSKJ in kakšen bo pa žal ne vemo. Že oktobra 2008 je bil strokovni posvet o pripravi nove izdaje SSKJ, februarja letos je ministrstvo za kulturo sklicalo nov posvet na to temo. Novega SSKJ verjetno še nekaj časa ne bo, kljub nui, da bi ga dobili, kljub računalniški tehnologiji, ki bo omogočila njegovo hitrejše sestavljanje, kljub javni polemiki, kljub alternativni skupini njegovih sestavljalcev ... Ob tem osrednjem enojezičnem normiranem slovarju bi potrebovali tudi novega frazeološkega in kakšnega dvojezičnega. Najnovejši rusko-slovenski slovar je denimo star že pol stoletja.

Temnih oblakov nad slovenščino je torej veliko, čeprav tudi ne moremo pretiravati z ocenami o njeni ogroženosti. Preslišati moramo včasih res neokusne, sladkobne izjave o veliki ljubezni do slovenske besede in z dejanji, vsak po svojih močeh, pokazati, da nam je mar za slovenščino. Ta ni nekaj abstraktnega, ampak jezik, ki ga oblikujemo vsi njegovi govorci. Bolj ko se bomo potrudili zanj, bolj bo uspeval. ●